

Sammendrag Kapittel 3 BM

Ytre krefter og landformer

Forvitring er en betegnelse på at berggrunnen brytes ned og smuldrer opp på stedet.

Mekanisk forvitring kalles det når fysiske krefter virker på berggrunnen, for eksempel ved frostforvitring, solsprenghing, trykkavlastning og rotsprengning. **Kjemisk forvitring** kalles det når vann med oppløste gasser løser opp mineralene i berggrunnen.

Erosjon er slitasje, nedtøring av landskapet ved en ytre kraft som for eksempel en isbre, rennende vann, vind eller bølger. Materiale føres bort. (Ordet «materiale» i geografi = **løsmasser** = stein, grus, sand og leire.)

Et gammelt landskap kjennetegnes av rolige, avrundete landformer med moderate høydeforskjeller og utgjør mesteparten av det norske landskapet, for eksempel vidde, hei, åser og skjærgård.

Et ungt landskap består av landformer dannet ved elve- og breerosjon, og kjennetegnes av dype daler og fjorder, bratte fjell- og dalsider og spisse fjellformasjoner.

Elver og rennende vann danner både erosjonsformer og avsetningsformer (løsmasseformer):

- Landformer dannet ved elveerosjon, er **V-daler** (materiale føres bort, skråninger raser ut) og **canyon** (harde bergarter gjør at sidene blir stående loddrett).
- Landformer dannet ved løsmasseavsetning fra elver, er **delta** (dannes der elva setter av løsmasser i hav eller innsjø), **elvevifte** (dannes der ei sideelv renner ut i ei større elv) og **elveslette** (elva setter av løsmasser i elveløpet i en flat dalbunn).
- Et **meanderløp** er et elveløp i en flat dalbunn som kjennetegnes av store svinger eller slynger på elva.

Isbreer dannes der den snøen som falt om vinteren, ikke tiner bort i løpet av sommeren. Vi definerer en isbre som en masse av snø og is i bevegelse.

Likevektslinjen på en isbre er skillet mellom næringsområdet (hvor massebalansen er positiv) og tæringsområdet (hvor massebalansen er negativ).

Vi skiller mellom ulike bretyper som **botnbreer**, **dalbreer**, **platåbreer** og **innlandsis**.

En isbre eroderer i berggrunnen ved **skuring** og **plukking**. Isbreer danner både erosjonsformer i berggrunnen og avsetningsformer i løsmasser:

- Landformer dannet ved iserosjon er u-daler, fjorder (u-dal fylt av saltvann), fjordsjøer (u-dal fylt av ferskvann) og alpint landskap (botner, tinder og egger) dannet av botnbreer.
- Landformer dannet ved løsmasseavsetninger fra isbreer er morene (bunn-, side og endemorene), isfrontdelta (løsmasser ført med smeltevannselver under isen og avsatt i vann foran isbreen) og marin leire (leire en gang avsatt i havet, men som i dag er tørt land).

Ravinelandskap dannes i områder med marin leire der elver og bekker har gravd ut en mengde V-daler i leira.

Leirskred (kvikkleireskred) kan oppstå der saltet som var i havvannet når leira ble avsatt, vaskes ut av nedbør og/eller elver og gjør leira ustabil (kvikkleire). Denne kan plutselig bli til en lettflytende masse, som renner av gårde.

Jord-, stein- og fjellskred skjer når løsmasser eller deler av fjellet løsner og føres nedover av tyngdekraften. Dersom skred havner i vann og fjorder, kan det oppstå flodbølger som oversvømmer områder langt opp på land.